

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

DRUHÉ,
ROZŠÍRENÉ
VYDANIE

V ZAJATÍ GEOGRAFIE

TIM MARSHALL

Desať máp, ktoré vám povedia
všetko, čo chcete vedieť
o globálnej politike

Vladimir Putin tvrdí, že je veriaci človek a veľký prívrženec ruskej pravoslávnej cirkvi. Ak je to tak, možno sa každý večer pred spaním modlí a pýta boha: „Prečo si nestvoril na Ukrajine nejaké hory?“

premedia

SVETOVÉ DEJINY

V ZAJATÍ GEOGRAFIE

TIM MARSHALL

Z angličtiny preložil IGOR OTČENÁŠ

Tim Marshall: V zajatí geografie
Druhé, rozšírené vydanie

Copyright © Tim Marshall 2015, 2025
First published by Elliott and Thompson Limited
www.eandtbbooks.com

All rights reserved.

Translation © Igor Otčenáš, 2025
Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2025

ISBN 978-80-8242-394-8

OBSAH

Predhovor (Mark Sedwill)	7
Pár slov na začiatok	9
Úvod	13
1 Rusko	19
2 Čína	53
3 USA	89
4 Západná Európa	121
5 Afrika	153
6 Blízky východ	191
7 India a Pakistan	237
8 Kórea a Japonsko	269
9 Latinská Amerika	295
10 Arktída	325
Záver	351
PodĎakovanie	352
Bibliografia	353

PREDHOVOR

MAPY MA VŽDY FASCINOVALI. JEDNOU Z NAJCENNEJŠÍ VECÍ, KTORÉ SOM vlastnil v čase dospievania, bol *The Times Atlas of World History*. Hneď ako to bolo možné, prehodil som batoh cez plece a začal objavovať svet. Stal som sa diplomatom a väčšinu svojej kariéry som strávil na prašných a nebezpečných, no fascinujúcich miestach, nie v salónoch západného sveta.

Ako poradca pre národnú bezpečnosť som používal mapy na ilustráciu kľúčových otázok na zasadnutiach Rady pre národnú bezpečnosť. Mapa s Moskvou v strede osvetlila Putinov agresívny obranný pohľad na svet, zatiaľ čo iná mapa, ktorá korigovala ilúziu plochej Zeme podľa Mercatorovej projekcie, ukazovala, že severokórejská raketa schopná zasiahnuť západné pobrežie Spojených štátov by mohla zasiahnuť aj západnú Európu.

Prelomové dielo Tima Marshalla *V zajatí geografie* z roku 2015 nadväzuje na túto tradíciu. Prostredníctvom desiatich máp osvetľuje kľúčové geopolitické otázky svojej doby.

O desať rokov neskôr je tento pohľad ešte dôležitejší. V čase, keď vstupujeme do druhej štvrtiny 21. storočia, zápasia západné vlády so stagnujúcimi ekonomikami, s eróziou dôvery verejnosti a s obrovskými environmentálnymi a sociálno-ekonomickými otrasmi od klimatickej zmeny cez umelú inteligenciu až po starnutie populácie. Efektívne riešenie týchto výziev si vyžaduje hlbšiu a sofistikovanejšiu medzinárodnú spoluprácu ako kedykoľvek predtým, no zároveň čelíme rastúcemu geopolitickému napätiu a zložitej situácii. Môže sa vzťah medzi USA a Čínou stabilizovať natoľko, aby mohli spolupracovať aj napriek vzájomnej konkurencii? Ako zareagujú rastúce neangažované mocnosti – India, Indonézia, Brazília, Južná Afrika, Saudská Arábia a ďalšie? Kde vypukne ďalšia kríza?

Geopolitika je dnes dôležitá nielen sama osebe, ale i preto, že určuje, či dokážeme efektívne riešiť aj ostatné existenčné problémy. Je to triezvy pohľad na svet. Kniha *V zajatí geografie* ho vykresľuje presne taký, aký je.

Mark Sedwill

(poradca pre národnú bezpečnosť Spojeného kráľovstva, 2017 – 2020)

PÁR SLOV NA ZAČIATOK

BUDÚCNOSŤ JE LEN ĎALŠOU VERZIOU MINULOSTI. V TEJ MINULOSTI sú obdobia, ktoré odrážajú našu súčasnosť – pomáhajú nám pochopiť náš turbulentný vek na konci obdobia po studenej vojne. Invázia na Ukrajinu, napätie okolo Taiwanu, nástup éry umelej inteligencie, klimatická zmena a mnohé ďalšie nedávne udalosti zapadajú do historických vzorcov. Ukazujú, ako posledné desaťročie formovalo našu súčasnosť a kam smerujeme.

Mnohé udalosti uplynulých desiatich rokov sa dostali na titulky novín; iné, v dlhodobom horizonte nemenej významné, si sotva získali pozornosť médií. Niektoré z oboch kategórií sa objavujú v tejto aktualizovanej verzii knihy *V zajatí geografie*, iné sa do nej nezmestili. Keby tam boli všetky, potrebovali by ste vysokozdvížny vozík, aby ste knihu zdvihli...

Avšak trendy sú jasné. Autoritárske štáty s Čínou na čele sa spájajú s cieľom rozvrátiť „poriadok založený na pravidlách“, ktorý po druhej svetovej vojne vybudovali USA a ich spojenci. Američania pozvali Peking do klubu, pomohli Čínu posilniť a potom zistili, že nebude hrať podľa ich pravidiel. To viedlo k ďalšiemu trendu – „zníženiu rizika“ spojeného s Čínou. Niektoré firmy sa z krajiny stiahli a mnohé vlády sa snažia diverzifikovať svoje dodávateľské reťazce a obmedziť predaj špičkových technológií, aby zabrzдили čínsky postup v určitých odvetviach.

USA oneskorene hľadajú nový systém, v ktorom sa vyspelé priemyselné demokracie spoja – pod ich vedením. Washington nemusí začínať od nuly. Existujú zvyšky partnerstiev vytvorených po druhej svetovej vojne – najvýraznejšie NATO. No väzby, ktoré kedysi spájali spojencov, sa uvoľnili. Prešli sme od bipolárneho sveta cez unipolárnu dekádu americkej hegemonie až k multi-

polárnemu svetu, kde si krajiny môžu vyberať, s kým obchodujú a s kým nadväzujú aliancie.

Po studenej vojne mnohí európski politici a intelektuáli zle pochopili históriu a uverili, že liberálna demokracia je budúcnosťou kontinentu a že vojna je anachronizmom odsunutým do 20. storočia. Pri tejto naivite nebrali do úvahy, čo sa stane, keď rozumný argument narazí na nerozumné násilie, ako to, ktorému čelí Ukrajina. Nečakali ani to, že po páde sovietskeho systému sa na novej mape Európy zodvihnú vlny „staromódneho“ nacionalizmu, náboženskej nadradenosti a populistického autoritárstva. Prezieravý sovietsky diplomat Georgij Arbatov na to upozornil už v roku 1988. Ako poradca Michaila Gorbačova vedel, že jedným z tmelov spájajúcich západné mocnosti bol spoločný strach zo ZSSR. „Urobíme vám strašnú vec,“ povedal. „Pripravíme vás o nepriateľa.“

Európania si mysleli, že sa o seba dokážu postarať sami. Krátili sa vojenské rozpočty, zatvárali sa továrne na muníciu a zmenšovali sa zásoby zbraní. Po sebe nasledujúce administratívy vo Washingtone žiadali Európu, aby prevzala väčšiu časť bremena NATO, no boli ignorované. Silácke reči o spoločnej európskej obrane zostali len na papieri. A potom Rusko napadlo Ukrajinu a Európa si pripomenula niečo z antiky: Sallustiovu tézu.

Rímsky historik Sallustius veril, že aliancie sú skutočne pevné len vtedy, keď vzniknú zo strachu pred spoločným nepriateľom. V jeho prípade to bol strach Rímskej republiky z Kartága. Dnes má väčšina európskych štátov opäť kolektívny strach z východnej hrozby a snaží sa na ňu pripraviť.

Jeden z hlavných rozdielov oproti studenej vojne je ten, že prioritou americkej zahraničnej politiky sa stala indopacifická oblasť, najmä Čína. To neznamená, že Washingtonu nerobí starosti to, ako sa správajú Rusi, no svet sa posunul ďalej, peňazí je málo a americká trpezlivosť je obmedzená – najmä keď je prezidentom Donald Trump. Ruská invázia na Ukrajinu pripomenula európskym členom NATO, prečo táto organizácia existuje, a spolu s Trumpovým opätovným zvolením ich prinútila uvedomiť si žiaľostný stav ich obrany.

Európske krajiny čelia ďalšiemu problému, ktorý sa v poslednom desaťročí vyostřil. Členské štáty EÚ zrejme dosiahli hranicu ochoty svojich občanov odovzdávať suverenitu Bruselu. Zároveň čelí celá

západná Európa dôsledkom masového presunu obyvateľstva. Únia aj moderné európske národné štáty boli vybudované na spoločných kultúrnych, historických a do určitej miery i náboženských základoch. Aj preto majú problém integrovať veľký počet prisťahovalcov z mimoeurópskych krajín. To otvára otázku, koľko migrantov môžu európske štáty prijať bez vážneho narušenia svojich politických systémov. No každá diskusia o migrácii musí zahŕňať aj úvahu, koľko pracovnej sily Európa potrebuje na udržanie ekonomiky pri starššej populácii.

Sallustiova téza platí aj pre autoritárske štáty, ako Čína, Rusko, Irán a Severná Kórea. Tie sa obávajú, že ak neprevrátia svetový poriadok, ovládnu ich Spojené štáty. Preto prezidenti Si a Putin v roku 2022 oznámili „priateľstvo bez hraníc“ a preto sa Rusko snaží posilniť vplyv organizácie BRICS+ (jej zakladajúcimi členmi sú Brazília, Rusko, India, Čína a Južná Afrika). Aj preto sa Putin v tomto desaťročí usiluje oslabiť dolár ako globálnu menu.

Priebeh bojov na Ukrajine je ďalším ponaučením z histórie. Národy, ktoré získajú náskok v nových technológiách a následne sa stanú v týchto odvetviach dominantnými, majú tendenciu dominovať aj vo svojom regióne, ba niekedy dokonca vo svete. Toto pravidlo platí už stáročia od Rimanov cez britské impérium až po nedávnu dominanciu USA.

Ruskou inváziou sa začala prvá „vesmírna vojna“, konflikt, v ktorom majú obe strany prístup k prostriedkom vo vesmíre. Je to aj prvá vojna, ktorá masovo upozornila verejnosť na využitie dronov, a prvýkrát sa v nej v bojových podmienkach použili hypersonické rakety. Pri všetkých týchto technológiách – laseroch, senzorocho, polovodičových čipoch – sa využíva alebo bude využívať umelá inteligencia. Budúce vojny si budú vyžadovať obrovské množstvá takýchto prostriedkov.

A kto ich má? Čína. Teda má ich väčšinu a ovláda podstatnú časť dodávateľského reťazca. Presne na to narážal Trump, keď ako novozvolený prezident vyhlásil, že chce kontrolu nad Grónskom. Najväčší ostrov sveta ukrýva zásoby titánu, grafitu, niklu, zinku, volfrámu a lítia. Prieskum Európskej komisie z roku 2023 ukázal, že dvadsaťpäť z tridsiatich štyroch nerastov, ktoré označila za „kritické suroviny“, sa nachádza práve tam.

Miesto, kde sa také suroviny nachádzajú, je kľúčovou súčasťou geopolitickej mapy 21. storočia. Ak chce niekto hrať významnú úlohu v oblasti umelej inteligencie, kvantových počítačov, biotechnológií, vesmírneho priemyslu a telekomunikácií, potrebuje mať zabezpečený prísun strategických surovín. To je dôvod, prečo v poslednom desaťročí podnikli významné krajiny a spoločnosti – často mimo pozornosti médií – strategické kroky v oblastiach ako „lítiový trojuholník“ v Južnej Amerike a „medený pás“ v strednej Afrike.

Najväčšie kroky však urobili USA a Čína, čo nás privádza k ďalšiemu ponaučeniu z histórie: Tukydidovej pasci. Pár rokov po peloponézskej vojne (431 – 404 pred n. l.) grécky historik napísal: „Vzostup Atén a strach, ktorý tento vzostup vyvolal v Sparte, spôsobili, že vojna bola nevyhnutná.“ Ak si za Spartu dosadíme Ameriku a za Atény Čínu, dostávame varovanie, že bez premyslenej diplomacie a kompromisov na oboch stranách môže vypuknúť vojna.

Verím, že multipolárny svet sa opäť zmení na určitú formu studenej vojny alebo bipolárneho rozdelenia. Od tej éry sa bude líšiť najmä tým, že Čína je takou ekonomickou veľmocou, akou ZSSR či Rusko nikdy neboli, ako aj tým, že v priebehu tohto storočia má potenciál stať sa supervelmocou aj India. Napriek tomu je to ako široký koncept, ktorý dobre poznáme, užitočná šablóna.

Formuje sa poriadok vedený Čínou, rovnako ako nové formy amerického líderstva, najmä v indopacifickom regióne. Podrobnosti o tom, ako posledné desaťročie zapadá do prebiehajúcej výstavby geopolitickej architektúry 21. storočia, sú podrobne rozpracované v každej kapitole tohto nového vydania. Pandémiou covidu sa posilnili podozrenia voči Číne, klimatickou zmenou v Arktíde sa zvýraznil význam severnej morskej cesty popri ruskom pobreží a vzostupom strojov sa upriamila pozornosť na nerasty a ich výskyt – podobne ako to v 20. storočí bolo v prípade ropy.

V poslednom desaťročí sa udialo ešte niečo. Svetová populácia sa rozrástla o ďalšiu miliardu ľudí. Každé narodenie sa stáva významnou udalosťou. Každý človek sa teraz delí o geografický priestor, ktorý naďalej formuje naše životy.

ÚVOD

VLADIMIR PUTIN TVRDÍ, ŽE JE VERIACI ČLOVEK A VEĽKÝ PRÍVRŽENEC ruskej pravoslávnej cirkvi. Ak je to tak, možno sa každý večer pred spaním modlí a pýta Boha: „Prečo si nestvoril na Ukrajine nejaké hory?“

Lebo keby Boh na Ukrajine stvoril nejaké hory, neboli by rozľahlé pláne Východoeurópskej nížiny takým lákadlom pre opakované útoky proti Rusku. V tomto zmysle Putin nemá na výber: musí sa aspoň pokúsiť o kontrolu nížiny od západu. A tak je to so všetkými národmi, veľkými či malými. Geografický profil krajiny uväzňuje jej lídrov, dáva im len malú možnosť výberu a menej priestoru na manévrovanie, než by ste si mysleli. To platilo pre Atény, Peržanov, Babylončanov i pred nimi, platilo to pre každého vodcu, ktorý hľadal vyvýšené miesto, z ktorého by ochránil svoj kmeň.

Zem, na ktorej žijeme, nás vždy formovala. Formovala vojny, moc, politiku a spoločenský rozvoj národov, ktoré dnes obývajú takmer každý kus planéty. Technológie možno prekonávajú vzdialenosti medzi nami v duchovnom a vo fyzickom priestore, no je ľahké zabudnúť, že zem, na ktorej žijeme, pracujeme a vychovávame svoje deti, má obrovský význam a že rozhodnutia tých, ktorí vedú osem miliárd obyvateľov tejto planéty, budú do istej miery vždy formované riekami, pohoriami, púšťami, jazerami a morami, ktoré nás obmedzujú – ako to bolo vždy.

Celkovo vzaté, neexistuje žiaden geografický faktor, ktorý by bol dôležitejší než ostatné. Pohoria nie sú dôležitejšie ako púšte, rieky nemajú väčší význam ako džungle. V rôznych častiach planéty, v rôznych geografických profiloch patrí medzi dominantné faktory to, čo ľudia môžu a nemôžu urobiť.

V širšom zmysle geopolitika nahliada na to, ako sa dajú chápať medzinárodné vzťahy prostredníctvom geografických faktorov;

nejde iba o fyzickú krajinu – napríklad prirodzené bariéry, ako sú pohoria alebo riečna sieť –, ale aj o klímu, demografiu, kultúrne rozdelenie a prístup k prírodným zdrojom. Tieto faktory majú dôležitý dosah na mnohé aspekty našej civilizácie od politickej a vojenskej stratégie až po ľudský spoločenský rozvoj vrátane jazyka, obchodu a náboženstva.

V historických statiach a v aktuálnom spravodajstve o udalostiach vo svete sa fyzickým reáliám v podloží národnej a medzinárodnej politiky často nevenuje pozornosť. Pritom geografia je nepochybne fundamentálnou súčasťou toho „prečo“, ako aj toho „čo“. Možno nie je *tým* determinujúcim faktorom, no nepochybne najprehliadanejším. Zoberme si príklad. Čína a India: dve rozľahlé krajiny s ohromným počtom obyvateľov, ktoré majú dlhú spoločnú hranicu, no nie sú ani politicky, ani kultúrne príbuzné. Nebolo by prekvapením, keby medzi týmito dvoma obrami došlo k viacerým vojenským konfliktom, no v skutočnosti sa to s výnimkou jedného mesačného boja v roku 1962 nikdy nestalo. Prečo? Pretože ich oddeľuje najvyššie pohorie na svete Himaláje, cez ktoré je postup veľkých vojenských kolón prakticky nemožný. Isteže, s vývojom sofistikovanejších technológií sa objavujú spôsoby, ako túto prekážku prekonať, no fyzická bariéra zostáva nedotknutá. Preto obe krajiny zameriavajú svoju zahraničnú politiku na iné regióny, hoci inak sa veľmi pozorne sledujú.

Individuálni lídri, idey, technológie a mnohé iné faktory hrajú úlohu vo formovaní udalostí, no sú len dočasné. Každá nová generácia bude vždy čeliť fyzickým prekážkam vytvoreným Hindúkušom a Himalájami, problémom vyvolaným monzúnovým obdobím, nevýhodám obmedzeného prístupu k prírodným alebo potravinovým zdrojom.

Po prvý raz ma táto téma zaujala, keď som ako spravodajca pokrýval vojny na Balkáne v 90. rokoch minulého storočia. Zblízka som pozoroval, ako vodcovia rôznych národností, či už išlo o Srbov, Chorvátov, alebo Bosniakov, úmyselne pripomínali svojim „kmeňom“ starodávne rozdiely a, áno, aj starodávne predsudky, ktorých bol tento nanajvýš rôznorodý región plný. Keď sa im podarilo odtrhnúť tieto národy od seba, nebolo treba veľa na to, poštvat' ich proti sebe.

Primárnym príkladom je rieka Ibar v Kosove. Osmanskú nadvládu nad Srbskom potvrdila v roku 1389 bitka na Kosovom poli, ktoré

sa nachádza neďaleko miesta, kde vchádza rieka Ibar do mesta Mitrovica. V priebehu nasledujúcich storočí začalo srbské obyvateľstvo ustupovať za rieku, pretože z hornatej oblasti zvanej Malesija začali do Kosova zostupovať moslimskí Albánci, ktorí sa v polovici 18. storočia stali väčšinovým obyvateľstvom.

Preskočme teraz do 20. storočia a uvidíme, že zreteľné etnické/náboženské rozdelenie, zhruba vymedzené riekou, stále existuje. V roku 1999 musela juhoslovanská (srbská) armáda po náletoch NATO a pozemnom útoku Kosovskej oslobodzovacej armády ustúpiť za Ibar a za ňou rýchlo nasledovala väčšina zvyšku srbského obyvateľstva. Rieka sa stala de facto hranicou útvaru, ktorý dnes niektoré krajiny uznávajú ako nezávislý štát Kosovo.

Mitrovica sa stala miestom, kde sa zastavil aj postup pechoty NATO. V priebehu trojmesačnej vojny sa objavovali zastreté hrozby, že NATO plánuje obsadiť celé Srbsko. V skutočnosti však geografické a politické obmedzenia predurčovali, že predstavitelia NATO o tom nikdy neuvažovali. Maďarsko dalo jasne najavo, že by nedovolilo inváziu zo svojho územia, pretože sa obávalo represii proti 350-tisícovej maďarskej etnickej menšine v severnom Srbsku. Alternatívou mohla byť invázia z juhu, odkiaľ by jednotky NATO dosiahli Ibar dvakrát rýchlejšie, no súčasne by sa nad nimi vypínali hory.

V tom čase som pracoval s tímom Srbov v Belehrade. Spýtal som sa ich, čo by robili, keby NATO zaútočilo na Srbsko. „Zložili by sme kamery, Tim, a zobrali zbrane,“ bola ich odpoveď. Boli to liberálni Srbi, moji dobrí priatelia a odporcovia vlády, no aj tak vytiahli mapy a ukázali mi, na ktorých miestach v horách by Srbi bránili svoje územie a kde by sa postup jednotiek NATO zastavil. Bolo úľavou poučiť sa z geografie, prečo malo NATO oveľa obmedzenejšie možnosti, než zverejnila bruselská propagandistická mašinéria.

Toto pochopenie kľúčovej úlohy fyzického profilu krajiny na Balkáne mi v nasledujúcich spravodajských rokoch veľmi dobre poslúžilo. Napríklad v roku 2001, pár týždňov po teroristických útokoch z 11. septembra, som videl demonštráciu toho, ako aj s modernou technológiou klíma stále diktuje vojenské možnosti aj tej najmocnejšej armády sveta. Bolo to v severnom Afganistane, keď som preplával na plti hraničnú rieku z Tadžikistanu, aby som sa pripojil k jednotke Severnej aliancie (NA), ktorá bojovala proti Talibanu.

Americké stíhačky a bombardéry už boli vo vzduchu a bombardovali pozície Talibanu a al-Káidy na chladných prašných planinách a kopcoch východne od Mazár e-Šarífu, aby vyčistili cestu na postup na Kábul. Po niekoľkých týždňoch bolo jasné, že NA postupuje smerom na juh. A vtedy svet zmenil farbu.

Rozpútala sa najdivokejšia piesková búrka, akú som kedy zažil, a zahalila všetko do tmavohorčicovej farby. Dokonca aj vzduch okolo nás vyzeral, akoby bol temný, hustý, pozostávajúci z čiastočiek piesku. Tridsaťšesť hodín sa okrem piesku nič nepohlo. Keď búrka kulminovala, bolo vidieť sotva na pár metrov. Špičková americká satelitná technológia bola tvárou v tvár klíme tejto divokej krajiny bezmocná a slepá. Všetci od prezidenta Busha až po vrchného veliteľa jednotiek NA museli čakať. Potom sa rozpršalo a piesok, ktorý pokrýval všetko a všetkých, sa zmenil na blato. Lialo tak silne, že hlinené chatrče, v ktorých sme žili, vyzerali, akoby sa rozpúšťali. Znovu bolo jasné, že postup na juh bude musieť počkať, kým nepovie svoje posledné slovo geografia. Zákony geografie, ktoré poznali už Hannibal, Sun-c'a a Alexander Veľký, platia aj pre súčasných vodcov.

O niečo neskôr, v roku 2012 som dostal ďalšiu lekciiu z geostratégie, keď sa v Sýrii naplno rozpútala občianska vojna. Stál som vtedy na jednom sýrskom pahorku nad údolím južne od mesta Hamá. V diaľke som videl, ako horí nejaká osada. Sýrsky priateľ upriamil moju pozornosť na oveľa väčšiu dedinu asi jeden a pol kilometra od nej, odkiaľ podľa neho prišiel útok. Potom mi vysvetlil, že ak sa jednej z bojujúcich strán podarí vytlačiť dostatočný počet ľudí protivníka z údolia, bude údolie pripojené k inej časti územia, ktoré vedie k jedinej diaľnici, čo sa bude hodiť na vytýčenie kusu celistvého životaschopného teritória, ktoré by sa jedného dňa mohlo využiť na vytvorenie miništátika, ak sa už nepodarí dať Sýriu znovu dokopy. Tam, kde som dovtedy videl iba horiacu osadu, som teraz videl strategickú dôležitosť a pochopil som, ako základné fyzické reálie formujú politickú realitu.

Geopolitika sa týka každej krajiny, či už je vo vojne, ako v uvedených príkladoch, alebo žije v mieri. Takých príkladov je mnoho na každom kontinente. Nemôžem v tejto knihe uviesť všetky. Platí to aj o Kanade, Austrálii či Indonézii, ktoré spomínam len okrajovo, hoci len to, ako geografia tvarovala fyzické a kultúrne prepojenia

Austrálie s ostatným svetom, by bolo hodné samostatnej knihy. (O Austrálii a ďalších krajinách som písal v knihe *Sila geografie*.) Miesto toho som sa sústredil na mocnosti a regióny, ktoré najlepšie ilustrujú kľúčové body tejto knihy od dedičstva geopolitiky minulosti (formovanie národov) až po najvyhrotenejšie situácie súčasnosti (vojna na Ukrajine, expandujúci vplyv Číny) a pohľad do budúcnosti (stupňujúci sa boj o Arktídu).

V Rusku vidíme bývalé impérium, ktoré sa zmieta v problémoch a nervózne hľadá na západ, ako aj vplyv Arktídy a to, ako jej mrazivé podnebie obmedzuje jeho schopnosť stať sa skutočne globálnou mocnosťou. Zároveň však klimatická zmena otvára Moskve nové príležitosti. V Číne vidíme obmedzenia moci bez globálnej silného námorníctva. Tempo, akým sa Čína snaží túto situáciu zmeniť, je čoraz zreteľnejšie. Kapitola o USA ukazuje, ako premyslené rozhodnutia rozširovať územie v kľúčových regiónoch umožnili tejto krajine dosiahnuť svoj moderný osud ako supervelmoci s prístupom k dvom oceánom. Európa nám ukazuje hodnotu rovinatého terénu a splavných riek pri prepájaní regiónov a vytváraní kultúry, ktorá naštartovala moderný svet, zatiaľ čo Afrika je ukázkovým príkladom dôsledkov izolácie.

Kapitola o Blízkom východe demonštruje, prečo je kreslenie hraníc do máp danej oblasti bez ohľadu na topografiu a v rovnakej miere aj bez ohľadu na geografickú kultúru receptom na problémy. Svedkami týchto problémov budeme aj v tomto storočí. Rovnaká téma vystúpi aj v kapitolách o Afrike a Indii/Pakistane. Koloniálne mocnosti nakreslili na papier umelé hranice, pričom úplne ignorovali fyzické reálie regiónu. Dnes sa odohrávajú násilné pokusy o ich prekreslenie, čo bude pokračovať niekoľko ďalších rokov. V dôsledku toho už nebudú mapy národných štátov vyzeráť ako dnes.

Veľmi odlišnými príkladmi v porovnaní s Kosovom a so Sýriou sú Japonsko a Kórea, ktoré sú väčšinou etnicky homogénnymi krajinami. Majú však iné problémy: Japonsko je ostrovnou krajinou bez prírodných zdrojov, kým rozdelenie Kórey je problém, ktorý stále čaká na riešenie. Latinská Amerika je zase anomáliou. Jej najjužnejšia časť je tak ďaleko od ostatného sveta, že to komplikuje globálny obchod, a vnútorná geografia samotného kontinentu je bariérou, ktorá bráni vytvoreniu podobne úspešného bloku, akým je Európska únia.

Napokon prichádzame na jedno z najnehostinnejších miest planéty – do Arktídy. Ľudstvo tento kút po väčšinu histórie ignorovalo, no v 20. storočí sme tam objavili energiu a diplomacia 21. storočia určí, kto tieto zdroje vlastní – a predáva.

Vidieť geografiu ako rozhodujúci faktor v priebehu ľudskej histórie sa môže považovať za pochybný pohľad na svet, čo sa celkom nepáči niektorým intelektuálnym kruhom. Pripúšťa sa tým totiž, že príroda je silnejšia než človek a že existuje istá miera, do ktorej môžeme určovať svoj osud. Lenže udalosti ovplyvňujú jednoznačne aj iné faktory. Každý vnímavý človek vidí, že moderná technológia ohýba aj železné zákony geografie. Našla cesty ponad, popod či cez niektoré bariéry. Američania dnes dokážu preletieť z Missouri do Mosulu na bombardovaciu misiu bez potreby medzipristátia na dotankovanie. To spolu s ich polonezávislými veľkými bojovými skupinami lietadlových lodí znamená, že dnes už vôbec nepotrebujú spojenca či kolóniu, aby rozšírili svoj globálny dosah na celý svet. Iste, kým stále *majú* leteckú základňu na ostrove Diego Garcia alebo trvalý prístup do prístavu v Bahrajne, majú aj viac možností, no už nie sú také zásadné.

Letecká sila teda zmenila pravidlá, podobne ako ich iným spôsobom zmenil aj internet. No geografia a história sformovania sa národov v rámci tejto geografie zostáva kľúčovým prvkom porozumenia dnešného sveta a našej budúcnosti.

Niektoré konflikty v Afrike a na Blízkom východe majú korene v tom, ako koloniálne mocnosti ignorovali zákony geografie, kým čínska okupácia Tibetu v ich dodržaní. Tieto zákony diktujú aj americkú globálnu zahraničnú politiku, lebo aj technologická genialita a mocenský vplyv poslednej supervelmoci hodnej tohto mena dokáže len zmierniť zákony, ktoré stanovila príroda či Boh.

Aké sú to zákony? Začnime s nimi v krajine, kde je moc ťažké ubrániť, a preto sa to jej vodcovia celé stáročia snažili vynahrádzať tlakom na vonkajšie hranice. Je to krajina, ktorá nemá na západe žiadne pohoria: Rusko.

1. kapitola

RUSKO

*Obrovský (prídavné meno; obrovskejší, najobrovskejší):
ktorý má mimoriadne veľkú rozlohu či rozsah; nesmierny*

RUSKO JE OBROVSKÉ. JE NAJOBROVSKEJŠIE. MÁ 17,1 MILIÓNA ŠTVORcových kilometrov a jedenásť časových pásiem; je to najväčšia krajina na svete.

Všetky jeho lesy, jazerá, rieky, zamrznutá tundra, step, tajga a pohoria sú obrovské. Táto rozloha už dávno vošla do nášho kolektívneho povedomia. Kdekoľvek sme, tam je Rusko, na východe, na západe, na severe, na juhu – všade je ruský medveď.

Nie je náhoda, že práve medveď je symbolom tejto rozľahlej krajiny. Sedí tam, občas primrznutý, občas mrmlúci, majestátny, ale krutý. Ruské slovo „medveď“ označuje zviera, ktoré má rado med, no Rusi vedia, že má aj temnejšiu stránku.

V krajine, ktorá sa rozprestiera v Európe i Ázii, žije približne 120-tisíc medveďov. Na západ od pohoria Ural sa rozkladá európske Rusko. Na východ je Sibír, ktorá sa tiahne až k Beringovmu moru a Tichému oceánu. Aj v 21. storočí ju precestujete vlakom až za šesť dní. Ruskí vodcovia musia brať tieto vzdialenosti a rozdiely pri formulovaní svojej politiky do úvahy. Preto sa celé stáročia pozerali všetkými smermi, no sústredili sa väčšinou na západ.

Keď autori hľadajú medvedie srdce, často si vypomáhajú slávnym citátom Winstona Churchilla, ktorý v roku 1939 o Rusku povedal: „Je to hádanka zabalená do tajomstva vnútri záhady,“ no len málokto ten výrok dokončí: „... no možno je tu kľúč. Tým kľúčom je ruský národný záujem.“ O sedem rokov neskôr Churchill tento kľúč využil, aby odomkol svoju verziu odpovede na hádanku, keď povedal: „Som presvedčený, že nič neobdivujú väčšmi ako silu a neexistuje nič, čím by pohrdali väčšmi ako slabosťou, osobitne vojenskou.“

To isté by mohol Churchill povedať o súčasnom ruskom vedení, ktoré i napriek tomu, že je zabalené v plástiku demokracie, zostáva autoritatívne zo svojej prirodzenosti a jeho jadrom je stále národný záujem. Invázia na Ukrajinu v roku 2022, pokus podrobiť si jej obyvateľstvo a vymazať krajinu z mapy, odhalila skazenosť toho, čo sa pod vedením Vladimira Vladimiroviča Putina stalo gangsterským štátom.

Keď Vladimir Putin nepremýšľa o Bohu a pohoriach, premýšľa o pizzi. Presnejšie, o tvare porcie z nej vykrojenej – o kline.

Špičkou tohto klinu je Poľsko. Na tomto mieste je rozľahlá Stredoeurópska nížina, ktorá sa tiahne od Francúzska po Ural (ktorý má

tisícšesťsto kilometrov od juhu na sever a tvorí prirodzenú hranicu medzi Európou a Áziou), široká iba päťsto kilometrov. Rozkladá sa od Baltského mora na severe po Karpaty na juhu. Stredoeurópska nížina zahŕňa celé západné a severné Francúzsko, Belgicko, Holandsko, severné Nemecko a takmer celé Poľsko.

Z ruského pohľadu je to dvojsečná zbraň. Poľsko predstavuje relatívne úzky koridor, do ktorého môže Rusko v prípade potreby sústrediť svoje ozbrojené sily a tým zabrániť nepriateľovi v postupe na Moskvu. Lenže práve tu sa klin začína rozširovať. Keď dosiahne ruské hranice, je široký viac než tritisíc kilometrov a je to úplná rovina až po Moskvu i ďalej za ňou. Aj s mohutnou armádou by bolo ťažké ubrániť celú líniu. Avšak Rusko z tohto smeru nikdy nedobyli, čiastočne vďaka strategickej hĺbke. Kým armáda dosiahne Moskvu, musí už mať vybudované neudržateľne dlhé logistické spojenie. To je chyba, ktorú v roku 1812 urobil Napoleon a v roku 1941 zopakoval Hitler.

Podobne bráni geografia Rusko aj na Ďalekom východe. Je ťažké presúvať armádu z Ázie do ázijského Ruska. Okrem snehu tam nie je veľmi proti čomu útočiť a aj tak sa dostanete len po Ural. Obsadíte síce rozsiahly kus územia, avšak za komplikovaných podmienok, s potrebou dlhých zásobovacích línií a s ustavičným rizikom protiútok.

Možno by vám napadlo, že za týchto podmienok nemá nikto záujem Rusko napadnúť, no Rusi to vidia inak. A majú na to svoje dôvody. Za posledných päťsto rokov ich napadli zo západu niekoľkokrát. V roku 1605 prišli cez Stredoeurópsku nížinu Poliaci, po nich v roku 1708 Švédi pod vedením Karola XII., v roku 1812 nasledovali Francúzi pod vedením Napoleona a Nemci to boli až dvakrát, v oboch svetových vojnách, v rokoch 1914 a 1941. Keď sa na to pozrieme z tohto pohľadu a k Napoleonovej invázii z roku 1812 prirátame ešte Krymskú vojnu v rokoch 1853 až 1856 a dve svetové vojny do roku 1945, bojovali Rusi na Stredoeurópskej nížine v priemere každých tridsaťtri rokov. Protiútok Ukrajiny na územie Kurskej oblasti v Rusku v roku 2024 sa odohral v tejto rovine, hoci v tomto prípade bolo cieľom jednoducho získať rokovaciu pozíciu pri prípadných rokovaniach o prímerí.

Po skončení druhej svetovej vojny v roku 1945 Rusi okupovali územie strednej a východnej Európy, dobyté od Nemecka. Časť

z neho sa potom stala súčasťou Sovietskeho zväzu, ktorý sa začal čoraz väčšmi podobat' na staré ruské impérium. V roku 1949 vznikla Severoatlantická aliancia (NATO), keď sa Európania spojili so štátmi Severnej Ameriky, aby bránili svoj kontinent a severný Atlantik pred nebezpečenstvom sovietskej agresie. Reakciou väčšiny komunistických krajín v Európe – pod ruským vedením – bolo založenie Varšavskej zmluvy v roku 1955, ktorej cieľom bola vojenská obrana a vzájomná pomoc. Tento vojenský pakt mal byť pôvodne zo železa, no už začiatkom 80. rokov začal hrdzaviť a po páde Berlínskeho múru v roku 1989 sa rozpadol na prach.

Prezident Putin nie je fanúšikom posledného sovietskeho prezidenta Michaila Gorbačova. Viní ho z ohrozenia ruskej bezpečnosti a rozpad bývalého Sovietskeho zväzu v 90. rokoch minulého storočia označil za „hlavnú geopolitickú katastrofu storočia“.

Odvtedy Rusi s veľkou nervozitou sledovali postupné prikrádanie NATO bližšie k ich hraniciam; členmi tejto vojenskej organizácie sa stali aj krajiny, ktoré podľa Ruska sľúbili, že to neurobia: v roku 1999 Česko, Maďarsko a Poľsko, v roku 2004 Bulharsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Rumunsko a Slovensko, v roku 2009 Albánsko, v roku 2020 Čierna Hora a krátko po ruskej invázii na Ukrajinu aj Fínsko a Švédsko. NATO tvrdí, že také záruky nikto nedal. Poukazuje aj na to, že nenasadilo trvalo svoje sily vo všetkých nových členských štátoch a dokonca vytvorilo Radu NATO – Rusko, ktorá Rusku umožnila otvoriť si kanceláriu s dvadsiatimi zamestnancami v bruselskom sídle aliancie. Tú zatvorili v roku 2022 po tom, ako vyhostili osem ruských úradníkov za špionáž.

Rusko podobne ako všetky veľké mocnosti uvažuje v horizonte sto rokov a chápe, že za ten čas sa môže stať čokoľvek. Kto by si pred sto rokmi pomyslel, že americké jednotky budú rozmiestnené len niekoľko sto kilometrov od Moskvy v Poľsku a pobaltských štátoch? Do roku 2004, teda len pätnásť rokov po roku 1989, boli všetky bývalé členské krajiny Varšavskej zmluvy s výnimkou Ruska v NATO alebo v Európskej únii.

To vyvoláva u moskovskej administratívy znepokojenie. A ruská história tiež.

Rusko ako koncept siaha do 9. storočia, keď bolo voľným združením východoslovanských kmeňov, zvaným Kyjevská Rus. Jej sídlo bolo

v Kyjeve a ďalšie väčšie osídlenia sa nachádzali pozdĺž rieky Dneper na území dnešnej Ukrajiny. Mongoli pri expanzii svojej ríše ustavične útočili na tento región z juhu a z východu, až ho napokon v 13. storočí ovládli. Oslabené Rusko potom presunulo svoje centrum na severovýchod do okolia mesta Moskva. Rané Rusko, nazývané Moskovské veľkokniežatstvo, však nebolo možné ubrániť. Nebolo obklopené žiadnymi pohoriami ani púšťami a jedinou prírodnú prekážku tvorilo niekoľko riek. Vo všetkých smeroch sa rozprestierala rovina a v stepiach na juhu a na východe boli Mongoli. Votrelci mohli postupovať podľa ľubovôle. Existovalo len málo prirodzených obranných miest.

Potom prišiel na scénu prvý ruský cár Ivan Hrozný, ktorý zaviedol prax útoku ako obrany – t. j. začal expanziu konsolidovaním moci doma a potom postupoval smerom von. To viedlo k veľkosti. Tento muž je príkladom teórie, že aj jednotlivec môže zmeniť dejiny. Bez jeho charakteru, v ktorom sa spájala neľútostnosť s víziou, by dejiny Ruska vyzerali celkom inak.

Nestabilné Rusko začalo s miernou expanziou už za Ivanovho starého otca Ivana Veľkého, no skutočná expanzia sa začala až po korunovácii mladého Ivana v roku 1547 za cára a veľkoknieža. Ten prenikol na východe po Ural, na juhu po Kaspické more a na severe po polárny kruh. Ivan Hrozný tak získal prístup ku Kaspickému a neskôr k Čiernemu moru, čím využil Kaukaz ako čiastočnú bariéru proti Mongolom. V Čečensku vybudoval vojenskú základňu na obranu pred prípadnými útočníkmi, či už to bola mongolská Zlatá horda, Osmanská ríša, alebo Peržania.

Urobil síce aj isté ústupky, no v priebehu nasledujúceho storočia Rusko prekročilo Ural a postúpilo na Sibír. Napokon k sebe pričlenilo celé toto územie až po tichooceánske pobrežie na východe.

Rusko tak získalo čiastočnú nárazníkovú zónu a zázemie – strategickú hĺbku –, kam sa mohlo v prípade invázie stiahnuť. Nikto naň nikdy nezaútočil od Severného ľadového oceánu ani sa nechcel prebiť cez Ural. Z tohto teritória sa stala krajina, ktorú dnes poznáme ako Rusko. Aby ste ju mohli obsadiť z juhu alebo z juhovýchodu, museli by ste disponovať obrovskou armádou, veľmi dlhou logistickou líniou a k tomu sa prebýjať cez obranné pozície.

V 18. storočí – za panovania Petra Veľkého, ktorý v roku 1721 založil Ruskú ríšu, a potom cárovnej Kataríny Veľkej – sa Rusko

začalo pozerat' na západ a expandovať, aby sa z neho stala jedna z veľkých európskych mocností, poháňaná obchodom a nacionalizmom. Bezpečnejšie a mocnejšie Rusko teraz dokázalo okupovať Ukrajinu a dosiahnuť až ku Karpatom. Ovládlo územie, ktoré dnes poznáme ako Pobaltie – Litvu, Lotyšsko a Estónsko. Bolo teda chránené pred akýmkoľvek vpádom po súši alebo od Baltského mora.

Okolo Moskvy, z ktorej sa stalo srdce krajiny, vznikol obrovský prstenec. Začínal sa v Arktíde, prechádzal cez Pobaltie a Ukrajinu až po Karpaty, Čierne more, Kaukaz a Kaspické more, aby sa otočil späť okolo Uralu, ktorý siahla až po polárny kruh.

V 20. rokoch minulého storočia vytvorilo komunistické Rusko Sovietsky zväz. Za heslom „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“ sa neskryvalo nič iné ako Ruská ríša v podobe Sovietskeho zväzu. Po druhej svetovej vojne sa rozšíril od Tichého oceánu až po Berlín a od Arktídy až k hraniciam Afganistanu. Bola to hospodárska, politická a vojenská supervelmoc, s ktorou mohli súperiť iba Spojené štáty.

Keď sa rozpadol Sovietsky zväz, Ruská ríša sa stiahla späť približne do podoby z predkomunistickej éry, no jej európske hranice

Obrovská rozloha Ruského impéria v roku 1914

sa teraz končili pri Estónsku, Lotyšsku, Litve, Nórsku, Fínsku, Bielorusku, Ukrajine, Gruzínsku a Azerbajdžane.

Rusko je najväčšou krajinou na svete, dvakrát väčšou ako Spojené štáty alebo Čína, päťkrát väčšou ako India, dvadsaťpäťkrát väčšou ako Spojené kráľovstvo. Má však relatívne nízky počet obyvateľov, okolo 144 miliónov, teda menej ako Nigéria či Pakistan, ale zápasí s nerovnomernou distribúciou potravín na svojom obrovskom území. V relatívne malom centrálnom federálnom okruhu, ktorý zahŕňa Moskvu a hraničí s Bieloruskom a Ukrajinou, žije okolo 40 miliónov obyvateľov a sústreďuje sa v ňom finančné bohatstvo krajiny.

Rusko je až po Ural európskou mocnosťou, pretože hraničí s európskou pevninou, no nie je ázijskou mocnosťou, hoci hraničí s Kazachstanom, Mongolskom, Čínou a so Severnou Kóreou, a má námorné hranice s niekoľkými krajinami vrátane Japonska a Spojených štátov.

Bývalej kandidátke na viceprezidentku Spojených štátov Sarah Palinovej sa posmievali, keď v roku 2008 vraj povedala: „Z Aljašky dovidíte do Ruska.“ Médiá to prekrútili, že povedala: „Vidím Rusko zo svojho domu.“ Ona však v skutočnosti povedala: „Z Aljašky dovidíte do Ruska, teda z ostrova na Aljaške.“ Mala pravdu. Jeden ruský ostrov (Veľký Diomedes – pozn. prekl.) v Beringovej úžine je len štyri kilometre od amerického ostrova Malý Diomedes. Z Ameriky možno naozaj dovidieť do Ruska.

Vysoko v pohorí Ural je značka na mieste, kde sa končí Európa a začína Ázia. Keď je jasné nebo, je odtiaľ nádherný výhľad na nekonečné kilometre jedľových lesov na východe. V zime sú pokryté snehom, ako je aj Západosibírska nížina, ktorá sa rozprestiera smerom k mestu Jekaterinburg. Turistom sa páči stáť jednou nohou v Európe a druhou v Ázii. Pripomína to veľkosť Ruska, najmä ak si uvedomíte, že značka je sotva v jednej štvrtine cesty dovnútra krajiny. Aby ste sa dostali zo Sankt-Peterburgu v západnom Rusku na Ural, musíte prejsť takmer dva a pol tisíc kilometrov, no ešte stále máte pred sebou ďalších sedemtisícdovesto, aby ste sa dostali na breh Beringovho prielivu a možno uvideli pani Palinovú oproti na Aljaške v Spojených štátoch.

Krátko po páde Sovietskeho zväzu som bol na Urale na mieste, kde sa z Európy stáva Ázia, a sprevádzal ma ruský filmový štáb. Kameraman bol málovravný, stoický sivovlasý veterán filmárskeho remesla, syn kameramana Červenej armády, ktorý nakrútil veľkú

časť materiálu počas nemeckého obliehania Stalingradu. Spýtal som sa ho: „Ste Európan alebo Ázijec?“ Na chvíľu sa zamyslel a potom odpovedal: „Ani jedno – som Rus.“

Akokoľvek sa budeme pozerat' na európskosť Ruska, naozaj nie je ázijskou mocnosťou, a to z mnohých dôvodov. Hoci sa až 75 percent celkovej rozlohy krajiny nachádza v Ázii, žije tam len 22 percent obyvateľstva. Sibír možno je ruskou „truhlicou pokladov“, lebo sa tam nachádza väčšina nerastného bohatstva krajiny, ropa a zemný plyn. Je to však drsná zem, kde mrzne nekonečné mesiace, obrovské plochy sú pokryté lesmi (tajga), pôda nie je vhodná na obrábanie a rozsiahle plochy zaberajú močiare. Zo západu na východ vedú iba dve železničné siete – Transsibírska magistrála a Bajkalsko-amurská magistrála. Na sever a na juh vedie iba niekoľko prepravných ciest, a preto majú Rusi problém dostať sa na juh smerom k modernému Mongolsku alebo Číne. Okrem toho tam chýba pracovná sila a zásobovacie linky.

Ruskému východu chýba aj teplovodný prístav, ktorý by v zime nezamrzal a umožňoval voľný prístup k hlavným svetovým obchodným trasám. Niektoré ruské arktické prístavy zamrzávajú na niekoľko mesiacov v roku: Vladivostok, najväčší ruský prístav v Tichom oceáne, býva celé týždne uzavretý ľadom a obklopuje ho Japonské more, ktoré ovládajú Japonci. Nejde len o zastavenie obchodných tokov, zároveň to znemožňuje ruskému námorníctvu fungovať aj ako globálna sila.

Absencia teplovodného prístavu s priamym prístupom k oceánu bola vždy Achillovou pätou Ruska a je to strategicky rovnako dôležité ako Stredoeurópska nížina. Práve táto slabina bola dôvodom, prečo mnohí Európania verili tomu, o čom dnes vieme, že to bolo sfalšované ako „vôľa“ Petra Veľkého. Objavilo sa to desaťročia po jeho smrti, v čase, keď viacerým vládam vyhovovalo šíriť myšlienku, že radil svojim potomkom: „Priblížte sa čo najviac ku Konštantínopolu a k Indii. Kto tam bude vládnuť, bude skutočným vládcom sveta. Preto neustále vyvolávajte vojny, nielen v Turecku, ale aj v Perzii... Preniknite až k Perzskému zálivu, postúpte až k Indii.“ Možno tieto slová nenapísal on, ale dávali by strategický zmysel. Rusko má geografickú nevýhodu a pred tým, aby bolo oveľa slabšou mocnosťou, ho zachraňuje len ropa a zemný plyn.

Sovietska invázia do Afganistanu na podporu afganskej komunistickej vlády proti antikomunistickým moslimským gerilám v roku

1979 nemala nikdy za cieľ priniesť afganskému ľudu potešenie z marxizmu-leninizmu. Bolo to vždy o tom, aby Moskva kontrolovala tento priestor, než ho začne kontrolovať niekto iný.

Povedané slovami ruského ultranacionalistu Vladimira Žirinovského, invázia do Afganistanu mala byť predovšetkým naplnením sna ruskej armády, že si „omocí čižmy vo vodách Indického oceánu“, čím dosiahne to, čo sa nikdy nepodarilo. Avšak vďaka rozľahlým planinám Kandaháru a pohoriu Hindúkuš sa žiadna zahraničná invázia do Afganistanu nepodarila a krajina dostala pomenovanie „cintorín impérií“. Afganská anabáza sa občas nazýva aj „ruským Vietnamom“; odvtedy sa už sen Ruska o teplovodných morských trasách rozplynul a možno je ešte ďalej, než bol pred dvesto rokmi.

Koncom minulého storočia prispelo k pádu Sovietskeho zväzu preťaženie, mŕňanie väčšieho množstva peňazí, než bolo k dispozícii, ekonomika ako z blázinca a porážka v afganských horách. Keď sa Sovietsky zväz rozpadol, rozdelil sa na pätnásť krajín. Geografia si tak vzala späť svoje práva na úkor sovietskej ideológie a na mape sa objavil logickejší obraz, v ktorom hory, rieky, jazerá a moria určujú, kde ľudia žijú, čo ich oddeľuje, a teda aj ako si vytvárajú odlišné jazyky a zvyky. Výnimku z tohto pravidla tvoria takzvané „-stany“, ako Tadžikistan, ktorých hranice Stalin zámerne nakreslil tak, aby sa v každom štáte ocitli početné národnostné menšiny, čo tieto štáty oslabovalo.

Ak sa pozeráme na históriu z dlhodobého hľadiska, ako to robí väčšina diplomatov a vojenských stratégov, v každom z bývalých štátov Sovietskeho zväzu, ako aj v niektorých krajinách bývalej Varšavskej zmluvy je stále o čo hrať.

Nie je náhoda, že mnohé z prozápadných krajín bývalej Varšavskej zmluvy boli práve tie, ktoré najviac trpeli pod sovietskou tyraniou, napríklad Poľsko, Lotyšsko, Litva, Estónsko, Česko, Maďarsko a Rumunsko. K nim môžeme pridať Gruzínsko, Ukrajinu a Moldavsko, ktoré sa všetky usilujú vstúpiť do NATO aj EÚ, no sú držané na dištanc pre svoju blízkosť k Rusku. V posledných rokoch mali všetky tri na svojom území ruské vojská. Vstup ktoréhokoľvek z nich do NATO by mohol vyvolať ďalšiu vojnu.

Týmto všetkým sa vysvetľuje, prečo sa v roku 2013, keď sa vyhrotil politický boj o smerovanie Ukrajiny, Moskva tak intenzívne sústredila.

Pokiaľ bola v Kyjeve pri moci proruská vláda, Rusko mohlo byť pokojné, že jeho nárazníková zóna zostane neporušená a bude chrániť Stredoeurópsku nížinu. Rusko by akceptovalo aj dôsledne neutrálnu Ukrajinu, ktorá by sľúbila, že nevstúpi do EÚ ani do NATO a zachová platnosť ruského nájmu na teplovodný prístav v Sevastopole. Ukrajina bola závislá od Ruska z hľadiska energetiky, čo robilo jej neutrálny postoj znesiteľným, hoci nepríjemným. Ale prozápadná Ukrajina s ambíciou vstúpiť do oboch hlavných západných aliancií, ktorá by spochybnila prístup Ruska k čiernomorskému prístavu? Ukrajina, kde by sa niekedy mohla vybudovať námorná základňa NATO? To bolo pre Rusko neakceptovateľné.

Prezident Viktor Janukovyč sa snažil hrať na obe strany. Koke-toval so Západom, no zároveň vzdával hold Moskve, a tak ho Putin toleroval. Keď sa však priblížil na krok k podpisu rozsiahlej obchodnej dohody s EÚ, ktorá mohla viesť k členstvu Ukrajiny v Únii, začal Putin pritvrdzovať.

Ruská zahraničnopolitická elita považuje členstvo v EÚ len za zámienkou na vstup do NATO, pričom členstvo Ukrajiny v NATO je pre ňu červenou čiarou. Putin vyvinul tlak na Janukovyča a predložil mu ponuku, ktorú ten nemohol odmietnuť. Ukrajinský prezident ustúpil od dohody s EÚ, čím spustil protesty, ktoré napokon viedli k jeho pádu. Nemci a Američania podporovali opozičné strany, najmä Berlín vnímal bývalého svetového šampióna v boxe a politika Vitalija Klička ako „svojho človeka“.

V Kyjeve vypukli pouličné šarvátky a protesty sa rozšírili po celej krajine. Po desiatkach mŕtvych v hlavnom meste potom prezident 22. februára 2014 utiekol v obave o svoj život. Vládu prevzali protiruské frakcie – niektoré prozápadné, iné radikálne pravicové. Od tej chvíle bol osud krajiny spečatený. Prezident Putin mal pocit, že nemá na výber, musel anektovať Krym, kde žilo nielen veľa rusky hovoriacich Ukrajincov, ale predovšetkým sa tam nachádzal prístav Sevastopol.

Práve tento geografický imperatív a celé rozširovanie NATO smerom na východ mal Putin na mysli, keď v prejave o anexii povedal: „Rusko sa ocitlo v situácii, keď nemohlo ustúpiť. Ak stlačíte pružinu až na doraz, prudko sa vráti späť. To musíte mať vždy na pamäti.“

Sevastopol je jediný skutočne veľký ruský teplovodný prístav. No prístup z Čierneho do Stredozemného mora je obmedzený Montreuxským dohovorom z roku 1936, ktorým získalo kontrolu nad Bosporom Turecko, dnes členský štát NATO.

Aj keď sa ruské lode preplavia cez Bospor, musia sa ešte preplaviť cez Egejské more, aby sa dostali do Stredozemného mora, a potom buď prejsť cez Gibraltársky prieliv do Atlantiku, alebo sa spoliehať na Suezský prieplav, aby sa dostali do Indického oceánu.

Krym bol súčasťou Ruska celé dve storočia predtým, než ho sovietsky líder Nikita Chruščov v roku 1954 prenechal sovietskej Ukrajine. Bolo to v čase, keď sa predpokladalo, že sovietsky človek bude žiť naveky, a teda bude naveky pod kontrolou Moskvy. Teraz, keď už Ukrajina nebola sovietska, ba ani proruská, si Putin uvedomil, že musí situáciu zmeniť. Uvedomovali si to aj západní diplomati? Ak nie, tak nepochopili tú najzákladnejšiu poučku diplomacie: „Keď veľmoc čelí existenčnej hrozbe, použije silu.“

Veľkorysý výklad hovorí, že Američania a Európania sa tešili, že privítajú Ukrajinu v demokratickom svete ako plnohodnotného člena liberálnych inštitúcií a právny štát a že Moskva s tým nič nezmôže. Pri takomto pohľade sa však ignoruje, že geopolitika stále existuje dokonca aj v 21. storočí a že Rusko nehrá podľa pravidiel právneho štátu.

Predstavitelia novej, dočasnej ukrajinskej vlády, nadšení z víťazstva, okamžite urobili niekoľko nerozvážnych vyhlásení, najmä čo sa týkalo úmyslu zrušiť ruštinu ako druhý oficiálny jazyk v rôznych regiónoch vrátane Krymu. Kremel' má zákon, ktorý zaväzuje štát chrániť „etnických Rusov“. Definícia tohto pojmu je zámerne nejasná, pretože Rusko si ju určuje pri každej možnej kríze v post-sovietskom priestore podľa vlastnej potreby. Niekoľko miliónov etnických Rusov zostáva mimo Ruska, ale v rámci bývalého ZSSR. Na Kryme je obyvateľstvo približne zo 60 percent „etnicky ruské“, takže Kremel' tam mal otvorené dvere.

Putin podporil protikyjevské demonštrácie na Kryme, čo vyvolalo toľko nepokojov, že napokon „musel“ vyslať svoje jednotky mimo areálu námornej základne do ulíc, aby chránil obyvateľov. Krym sa tak opäť stal de facto súčasťou Ruska.

Dalo by sa namietat, že Putin mal na výber a mohol rešpektovať územnú celistvosť Ukrajiny. Ale vzhľadom na geografické karty, aké

Boh nadelil Rusku, to nikdy nebola reálna možnosť. Putin nemohol byť tým vodcom, ktorý by „prišiel o Krym“ a s ním aj o jediný skutčný teplovodný prístav, ku ktorému mala krajina prístup.

Keď Ukrajina prišla o územie veľkosti Belgicka alebo amerického štátu Maryland, nikto sa jej neponáhľal na pomoc. Ukrajina a jej susedia zistili, aká je geopolitická pravda: pokiaľ nie ste v NATO, Moskva je blízko a Washington ďaleko. Pre Rusko to bola existenčná otázka: so stratou Krymu sa zmieriť nedokázalo, Západ áno.

EÚ zaviedla obmedzené sankcie – obmedzené preto, lebo väčšie európske krajiny vrátane Nemecka boli závislé od ruského plynu na vykurovanie počas zimy. Plynovody vedú z východu na západ a vďaka nim Kremľ disponuje mocou zatvoriť alebo otvoriť kohútiky.

Energetika sa začala pravidelne využívať ako nástroj politickej moci a pojem „etnickí Rusi“ sa stal ospravedlnením ruských krokov.

Putin sa v prejave v roku 2014 krátko zmienil o „Novorossiji“, čiže Novom Rusku. Tí, ktorí vedeli, ako to v Kremli chodí, zatajili dych. Putin tak totiž oživil geografický názov pre oblasti dnešnej južnej a východnej Ukrajiny, ktoré Rusko získalo od Osmanskej ríše v 18. storočí za vlády Kataríny Veľkej. Katarína tam presídlila Rusov a vyžadovala, aby bola ruština prvým jazykom. Novorossija bola odovzdaná novovzniknutej Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike až v roku 1922. „Prečo?“ položil Putin rečnícku otázku. „Nech ich súdi Boh.“ Vo svojom prejave vymenoval ukrajinské regióny Charkiv, Luhansk, Doneck, Cherson, Mykolajiv a Odesa a povedal: „Rusko o tieto územia z rôznych dôvodov prišlo, ale ľudia zostali.“

Nie je teda prekvapením, že po obsadení Krymu Rusko podporilo vzbury proruských síl v Luhansku a Donecku, ktoré sú priemyselným srdcom Ukrajiny. Rusko mohlo teoreticky poslať tanky až k východnému brehu Dnepra a ku Kyjevu, no v tom čase nechcelo znášať dôsledky. Keď mu prešla anexia Krymu, mohlo si dovoliť čakať. Bolo menej bolestné a lacnejšie podporovať nepokoje na východných hraniciach Ukrajiny a pripomínať Kyjevu, kto ovláda energetické zdroje, aby sa ukrajinské flirtovanie so Západom nezmenilo na sobáš spečatený členstvom v EÚ či NATO.

Tajná podpora nepokojov na východe Ukrajiny bola logisticky jednoduchá a jej výhodou bolo, že sa dala popierať na medzinárodnej

scéne. Drzé klamstvá na pôde Bezpečnostnej rady OSN sú jednoduché, pokiaľ protivník nemá konkrétne dôkazy o vašich krokoch alebo, čo je ešte dôležitejšie, ich mať nechce, lebo by musel nejako konať. Mnohí západní politici si s úľavou vydýchli a v duchu si povedali: „Chvalabohu, že Ukrajina nie je v NATO, lebo inak by sme museli niečo urobiť.“ Anexia Krymu ukázala, že Rusko je pripravené použiť vojenskú silu na obranu toho, čo považuje za svoje záujmy vo svojom „blízkom zahraničí“. Bola to racionálna stávka, že cudzie mocnosti nezasiahnu, vďaka čomu sa Krym „dal urobiť“: nachádza sa blízko Ruska, mohol byť zásobovaný cez Čierne a Azovské more a mal vnútornú podporu veľkej časti miestneho obyvateľstva.

Rusko však s Ukrajinou neskončilo. Donbas zostával nestabilný a boje pokračovali. Na jeseň 2018 sa odohral medzinárodný incident, keď ruská pobrežná stráž zadržala tri ukrajinské lode smerujúce z Odesy na základňu v Mariupole. NATO naznačilo, že zaistí bezpečný prechod lodí, ale zástupca Krymu v ruskom parlamente Ruslan Balbek reagoval: „Nech sa NATO búcha do hrude koľko chce, lode prejdú len podľa ruských pravidiel.“

Ďalšie ruské kroky na Ukrajine nemohli nikoho prekvapiť. V dôsledku geografie, histórie, Putinovho obsesívneho nacionalizmu a imperialistických ambícií sa ďalšia eskalácia stala iba otázkou času. Radšej zničí Ukrajinu, ako by jej umožnil zvoliť si vlastnú budúcnosť. Až prišiel 24. február 2022.

Pokiaľ ide o geopolitiku a hrozbu vojny, západné uvažovanie má svoje slabiny. Priveľa politikov preceňuje logiku a podceňuje emócie. Logicky tak dôjdu k záveru, že konflikt je zlý, no mylne si myslia, že ostatní zmýšľajú rovnako. Ľudia ako Vladimir Putin nie.

Mnohí Rusi vrátane Putina veria podobne ako mnohí Američania, že ich krajina má výnimočné poslanie, Rok pred inváziou Putin uverejnil dlhú esej s názvom *O historickej jednote Rusov a Ukrajincov*. Citoval v nej Olega Proroka (zomrel v roku 912): „*Nech je Kyjev matkou všetkých ruských miest.*“ Myšlienka Ukrajiny ako samostatného národa bola podľa neho výtvorom poľskej elity a rakúsko-uhorských úradov. Zdá sa, že verí aj teórii, že Moskva je „tretím Rímom“, duchovným centrom kresťanstva po páde Ríma a Konštantínopola. Existencia samostatnej Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi je preňho neprijateľná.